

Szelestei N. László

A katolikus egyháztörténeti kutatásokról*

Egyháztörténet-kutatóink máig nélkülözik a magyarországi egyháztörténet összegző bibliográfiáját és a kurrens tájékoztatásokat. Alább a kutatások megszorodásának bemutatásával érzékeltetjük, mennyire fontos volna a téma folyamatos és rendszerezett bibliografizálása, sőt – ezek mellett – a folyó kutatások témájának regisztrálása és hozzáférhető megjelenítése.

Az utóbbi két évtized egyháztörténeti kiadványait az alábbi sorrendben tekintjük át:

1. Források (gyűjtemények repertóriumai, katalógusai)
2. Önálló egyháztörténeti sorozatok és folyóiratok, egyedi kiadványok
3. Egyháztörténettel foglalkozó intézmények (kutatóhelyek, egyetemek, egyházi szervezetek, gyűjtemények, magánszemélyek)
4. Terv a fenti három terület egységes nyilvántartására

A számbavétel a bibliográfiákkal, repertóriumokkal kezdjük. Egyháztörténeti bibliográfia önálló kötetben az 1980-1990 közötti időszakról jelent meg (évenkénti betűrendes és tárgyszók szerinti felsorolással) a METEM kiadásában. Újabban a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* lapjain Zvara Edina évenkénti betűrendben szemléz egyháztörténeti könyveket (többszerzős kötetek esetében részletezve a tartalmat), folyóiratokban egyháztörténeti kiadványokról írt recenziókat olvashatunk. A történeti cikkeket is tartalmazó folyóiratok repertóriumai (pl. *Vigilia, Magyar Katolikus Szemle*), a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok repertórium* (1989–2003) jellegüknél fogva csak saját anyagukat tartalmazzák.

Bár az elmúlt években súlyos gondok nehezítik egyházi és közgyűjteményeink munkáját, ma már kevés az olyan gyűjtemény, amelyről csak a helyszínen (esetleg ott sem) tudunk tájékozódni. Levéltári repertóriumok, kéziratári és gyűjteményi katalógusok (gyakran már net-en is) elérhetőek, folynak a feldolgozó munkák. Az egyházi gyűjtemények jelentős részének 18. és 20. századi állami tulajdonba vétele sok egyháztörténeti forrást juttatott állami közgyűjteményekbe.

A források számbavételénél elengedhetetlen a széttekintés a kutatóhelyek között is. 1988-ban a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia

* A magyarországi egyháztörténeti kutatások helyzete (Katolikusok) címmel elhangzott az MTA Művelődéstörténeti Bizottságában, 2008. március 27-én.

Munkaközösség (METEM) azzal a céllal alakult, hogy történeti enciklopédiát készítsen a magyar egyház ezer évének plébániáiról. Az 1989-es fordulat után sokan és sok helyen foglalkoznak egyháztörténeti kutatásokkal. Néhány szervezeti forma: a Magyar Katolikus Püspöki Kar (később: Püspökkari Konferencia) Egyháztörténeti Bizottsága, egyházmezei bizottságok, az ugyancsak egyháziak által egy-egy cél megvalósításához létrehozott alapítványok, bizottságok (például a kommunista időszak egyháztörténetét vizsgáló Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, a boldoggá avatások ügyét intéző szerveződések), az MTA Egyháztörténeti Albizottsága, egyetemi egyháztörténeti műhelyek. Megnőtt az egyéni kutatásoknak és publikációknak a száma is. Mindezt nagyon nehéz figyelemmel kísérni. Ezért fordulhat elő, hogy egyetemi doktoranduszok azonos témával jelentkeznek konferenciára. Nem az a baj, hogy egyszerre többen foglalkoznak azonos témával, hanem az, ha egymástól teljesen függetlenül teszik ezt. Egy felhívás nyomán intézmények és magánszemélyek beküldhetnek egy adatbankba, amit publikáltak, mely témákkal foglalkoznak. Már az azonos témáról szakdolgozatot készítőket felvehetnék a kapcsolatot egymással. Sajnos alapos tájékozódás után sem sikerült összegyűjteni hazai doktoranduszaink egyháztörténeti vagy azt érintő témáit. Ha egyes műhelyek, kutatók tudnának egymás munkájáról, a kutatások (pályázatok, konferenciák, szak- és doktori dolgozatok, publikálás) összehangoltabban folyhatnának. Most azonban az eredmények számbavételéről lesz szó. Hála Istennek, vannak.

A források szétszórtsága (döntően a Mária Terézia és II. József idején, illetve a II. világháború után történt államosítások miatt) szűk-ségessé tenné az azonos provenienciájú források virtuális egyesítését, segítve ezzel egy-egy egyházmeze, szerzetesrend, vagy bármiféle testületi vagy lelkeségi mozgalom kutathatóságát a források és kutatottság állapotának a bemutatásával. Jó példa erre Koltai András *Bevezetés a Piarista Rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába* c. mintaszerű munkája. Egyes forráscsoportokról a kutatáshoz nélkülözhetetlen segédkönyvek, kiadások készültek. Külön ki kell emelni Lukács Lászlónak a magyar-osztrák jezsuita rendtartományról készített *Catalogus generalisát* és *Catalogi personarumát*. Hasonlóak még *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára (1666–1997)*; A pannonthalmi Szent Benedek-Rend névtára, 1802–1986; egyes egyházmezeik névtárai. Készül a segédkönyv a ferences tabulák összegzéséből. Fontos forráscsoportról jelent meg *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa* címmel sorozat, segédkönyvvel együtt. Jó volna más homogén forráscsoportokról (például a *historia domusokról*) is ilyen jó áttekintés. A *historia domusok* csak

nagyon kivételes esetben maradtak eredeti helyükön, a legváratlanabb helyeken bukkannak fel. A segédkönyvek között feltétlenül meg kell említenünk a Szent István Társulat által 1993-ban indított és befejezéshez közel álló *Magyar Katolikus Lexikont*.

Az elmúlt két évtizedben megindult munka jól illusztrálható kiadványokkal: periodikumokkal, sorozatokkal, konferencia-kötetekkel.

Már nem egyedüli egyháztörténeti folyóirat a METEM által kiadott *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (1989–), felzárkózott melléje a Sárospatakon 2000-től megjelenő, net-en is olvasható *Egyháztörténeti Szemle* és 2001-től a pápai *Acta Papensia*. Mindegyik felekezeti. 2007-től Esztergomban új folyama indult a *Magyar Sionnak* (Egyházi tudományos folyóirat, erős történeti jelleggel). A Szegedi Hittudományi Főiskola történeti cikkeket is közlő folyóirata a *Deliberationes* (2008–). Más folyóiratokban, évkönyvekben is olvashatunk több-kevesebb gyakorisággal egyháztörténeti tanulmányokat.

Jelentősen szaporodott az egyháztörténeti sorozatok száma. Néhány példa a teljesség igénye nélkül, felvillantva a mögöttes műhelyeket, kiadókat is:

A Magyar Katolikus Püspökkari Konferencia Egyháztörténeti Bizottságának sorozata az *Ecclesia Sancta* (1991 óta 9 kötettel), amely a 20. századi Kelet-európai egyházakat veszi sorba.

A *METEM-Könyvek* sorozatban az elmúlt két évtizedben 64 kötet látott napvilágot, de sorozaton kívül és közös kiadásban jelez köteteket a METEM, sőt hasonmásokat is ad ki, például a 19. századi római kutatási eredményeket tartalmazó *Monumenta Vaticana* sorozatait.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem egyháztörténeti műhelye *Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae, Ser. 1. Collectanea Vaticana Hungariae Classis 1.* és 2. sorozatcímek alatt teszi közzé a vatikáni kutatások eredményeit. Az egyetem Bölcsészettudományi Karához kapcsolódó esztergomi Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport sorozata a *Pons Strigoniensis (Studia és Fontes)*. A Művelődéstörténeti Műhely évenként rendtörténeti konferenciákat rendez Piliscsabán, azok előadásait a *Rendtörténeti Konferenciák* sorozat közli. Egyháztörténettel is foglalkozik a Pázmány Péter műveinek kritikai kiadását is készítő *Pázmány Irodalmi Műhely*, amelynek kiadványai *Tanulmányok, Források, Opuscula, Katalógusok* alsorozat-címmel jelennek meg. Ugyanitt 2007-ben Lelkiségtörténeti Műhely alakult. A Kánonjogi Posztgraduális Intézet folyóirataiban (*Kánonjog, Folia Canonica*) és könyvsorozataiban (*Institutiones, Manualia, Studia, Dissertationes*) tesz közzé történeti témájú műveket. A Teológiai Kar 1990-ben

indult sorozata szintén tucatnyi magyarországi egyháztörténeti kötetet adott már ki (*Studia theologica Budapestinensia*).

A gyulafehérvári *Studia theologica Transsylvaniaensiában* is előfordulnak egyháztörténeti tanulmányok.

A rendszerváltás után egyházmegyei szemináriumokban, néhol azoktól függetlenül, vidéken is megélénkült a kutatás. Például: *Seria historiae dioecesis Quinqueecclesiensis* a pécsi kiadványsorozat címe, de a Pécs Története Alapítvány *Tanulmányok Pécs történetéből* c. sorozatában is megjelennek hasonló tartalmú kötetek. Más, világi gyűjteményekkel rendelkező városokban is érdemes fellapozni a helyi kiadványokat, egyházmegyei székhelyeken kiadott tanulmányköteteket. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola sorozatában jelent meg először Dobszay László *A népének* c. kötete (1995) és Gárdonyi Máté *Egyháztörténete* (2005). Ugyanitt és Vácott régi sorozat éledt újjá: *Vácegyházmegye múltjából, Veszprémi egyházmegye múltjából*. Pannonhalmán a Bencés Kiadó kötetei közül elsősorban a *Pannonhalmi füzetek* érdemel említést. Az egyháztörténetet kutatók természetesen jelen vannak az egyházi könyvtárak, levéltárak és múzeumok időszakos kiadványaiban. Ilyen a *Strigonium antiquum* (Esztergomi Prímási Levéltár), a *Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai*, *A Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár kiadványai*, *A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai*.

Az egyházi felsőoktatásban és egyházi intézményekben folyó egyháztörténeti kutatások mellett különösen a bölcsészettudományi karok és állami közgyűjtemények kiadványai között érdemes körülnéznünk. Az egyetemi képzés gyakorlati része többször érinti határon túli területek forrásainak számbavételét. (Az ELTE, Szeged és a Pázmány bölcsész hallgatói és doktoranduszai közül többen rendszeresen részt vesznek szervezett feltáró munkában.) A történészek magától értetődően íratnak egyháztörténeti jellegű vagy témájú dolgozatokat is doktoranduszaikkal. A szegedi Régi Magyar Tanszéken Lukács Lászlóék jezsuita történeti kutatásait folytatják, az eredményekről az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat köteteiből tájékozódhatunk. A Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék kiadványai közül a *Szegedi néprajzi könyvtár* sorozatban találhatunk egyháztörténeti tárgyú műveket. Debrecenben a Régi Magyar Tanszéken keletkezett egyháztörténeti művek, tanulmányok és forráskiadások nagy része az *Universitas Könyvtár* sorozatban (*Források* alsorozattal) és a *Studia Litteraria* című periodikumban látnak napvilágot. A Miskolci Egyetemen kiemelt témaként kezelik a hitvitákat, a Közép-európai Egyetemen a szentkultuszt. Az ELTÉ-n középkori prédikációk számítógépes kritikai kiadásai készülnek.

Gyakoriak kiállításokkal, évfordulókkal, konferenciákkal kapcsolatos kiadványok is. Néhány példa: *Pannonhalma ezer éve, Szent István és kora, Szent László, Luxemburgi Zsigmond, Máriacell és Magyarország, Szentjeink és nagyjaink Európa kereszténységéért.*

Több kiadó, például a Szent István Társulat és az Osiris is közlésez egyháztörténeti képzést segítő tankönyveket. Nem érdektelen az sem, hogy gyakoriak az alkalmi egyháztörténeti kötetek. Jellemzőként egy-két cím: *Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei* (a terjedelmes kötet kiadója Szécsény önkormányzata); *Grassalkovics Antal, a templomépítő* (kiadó a gödöllői Vármúzeum), Bitskey István: *Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban* (kiadó a Heves Megyei Múzeumi Szervezet) és sorolhatnánk a templomokról, iskolákról, egyházi gyűjteményekről szóló köteteket, a szentté- és boldoggá-avatásokkal kapcsolatban keletkezett kiadványokat, például Apor Vilmosról, Batthyány-Strattmann Lászlóról, Romzsa Teodorról, IV. Károly királyról, Salkaházy Sáráról, Prohászka Ottokárról, Mindszenty Józsefről, Márton Áronról, Bogdánffi Szilárdról, Scheffer Jánosról, Kucsera Ferencről, Brenner Jánosról, Marton Marcellről, Bogner Margitról, Kaszap Istvánról, Bódi Máriáról, Kelemen Didákról stb. A helytörténeti kiadványokban magától értődően vannak jelen a templomokról, egyházközségek és vallási közösségek múltjáról szóló részek.

A 20. századi két világháború között Serédi Jusztinián és Szekfő Gyula a nyaranta megtartott Esztergomi Nyári Egyetemmel és a katolikus egyháztörténészek egyesületének folyóiratával, a *Regnummal* ösztönözte a kutatásokat. Módszertani segítségként jelent meg Vanyó Tihámér egyházmegye-, ill. plébánia-történetírási módszertani könyve.

A 18-19. századi egyháztörténet-írás történetének feldolgozásában katolikus vonalon még mindig nagy a lemaradás. Ennek jele, hogy a kezdeményezőkről, sőt az országosan jelentős alakokról (pl. Pray György, Katona István) nem készült még monográfia, de érdemleges tanulmány is alig akad.

A jelen, örvendetesen pezsgő helyzetben egy jól szerkesztett és tagolt, összesítő bibliográfiára mindenképpen szükség volna. Ebben a mindenkori országhatáron belüli egyháztörténetet tárgyaló művek szám-bavétele mellett a határon túli magyar vallási közösségekről írtakat is regisztrálni kellene. Az összeállítás tematikailag nemcsak a szűken vett egyháztörténeti művek adatait tartalmazná, hanem a vallási, hitéleti megnyilvánulásokról szólókat is (lelkiség és azt segítő területek: néprajz, művészettörténet, zene, irodalom stb.). Az összegző bibliográfiának része lehetne a témakör legfontosabb kéziratosa (levéltári és könyvtári) és nyom-

tatott forrásainak rögzítése. Az adatgyűjtés folyamatát is nyilvánossá lehetne tenni net-en, ahol egyúttal tájékozási lehetőség adódna a szervezett és egyéni kutatásokról, amennyiben a javasolt adatbankot létrehoznánk.

A napjainkban folyó egyháztörténeti művek különleges értéke, hogy sok irányból indulnak a kutatások. A történetírásban bekövetkezett változások (például a mindennapi életre vagy a kisemberekre figyelés) magával hozta a vallásos élet, a lelkiség szerepének felértékelődését. Irodalomtörténészek, néprajzosok, művészettörténészek, zenetörténészek is alaposan kutatják a műveket ihlető eszméket, azok szerepét a közösségek életében. Mindezek következtében egyre oldódik az apologetikus hozzáállás. Nagyon fontos volna, hogy e széles bázison elindult kutatásokról a kutatók és érdeklődők jól áttekinthető tájékozási anyagot kapjanak. A tájékoztatás jó megvalósítási módja volna, ha a sokágú kutatásokról (eredményekről, vagyis a publikációkról, és a folyó munkákról) egy honlapon lehetne tájékozódni.

Sztakovics Erika

„A jó emberek felismernek minket
homlokunkon levő aranycsillagról”¹

A piarista Tomek Vince prédikációinak hungarusz gyökerei

Ami igazán szlovák, annak gyökerei mindig a magyarhoni valóságba nyúlnak vissza. Nemzeteink közös történelme már a IX. században (ha nem korábban) megkezdődött. A szlovák alkotmány preambulumban Szent Cirillre és Metódra hivatkoznak. Tevékenységüket a keresztény erkölcsök meghonosításaként, Géza és István útjának előkészítőjeként kellene értelmeznünk. Szent István király teljesen új, a régítől merőben eltérő államot alkotott, a hagyományok szerint nyitott, türelmes és toleráns társadalmat hozott létre, amely könnyen befogadta és átengedte a

¹ BOTTO, J., *Smrt' Jánošíkova*. Tomek Vince fordítása. Tomek Vince (1892–1986) hagyatéka, Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára (MPRKL), IV.118. 1909-1985, 0,36 fm, 1. doboz, Sk 11.

² Vö. HOMZA, M., *Svätoštetfanská idea a Slovensko*, in *Kultúra* 3 (2000) 8-9, 15.